

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет корекційної та соціальної педагогіки і психології
Кафедра логопедії та спеціальних методик

Дипломна робота
магістра

з теми **«РОЗВИТОК ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНОЇ СТРУКТУРИ
МОВЛЕННЯ У ДОШКІЛЬНИКІВ
ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ»**

Виконала:
студентка KorLb1-M17z групи
спеціальності 016 Спеціальна освіта

Красновська Світлана Петрівна

Керівник:

кандидат психологічних наук,
доцент

Гаврилов О.В.

Рецензент:

кандидат педагогічних наук, доцент

Вержиховська О.М.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЄВОЇ СТРУКТУРИ У ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ	6
1.1. Розвиток мовленнєвої структури удошкільників.....	6
1.2. Вплив критичних періодів на становлення мовленнєвої структури у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення.....	21
Висновки до першого розділу.....	36
РОЗДІЛ ІІ. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЄВОЇ СТРУКТУРИ У ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ ..	39
2.1.Методика дослідження рівня розвитку лексичної сторони мовлення у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення.....	39
2.2. Аналіз результатів констатувального етапу дослідження.....	43
Висновки до другого розділу.....	47
РОЗДІЛ ІІІ. ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВОЇ СТРУКТУРИ У ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ ...	49
3.1. Корекція звуковимови у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення.....	49
3.2. Корекція лексичної сторони мовлення у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення.....	55
3.3. Корекція граматичної сторони мовлення у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення.....	70
Висновки до третього розділу.....	76
ВИСНОВКИ	79
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	85

ВСТУП

Актуальність теми. Система складних та деструктивних чинників розвитку дитини в умовах сучасного суспільства спрямовує до пошуку адекватних форм та засобів підтримки соціального статусу дитини у навчально-виховному середовищі. Серед педагогічних проблем, що мають широке інтегративне поле, питання розвитку мовленнєвої компетентності особистості займає одне з провідних місць.

Ефективність розвитку мовленнєвої компетентності особистості залежить від рівня сформованості мовленнєвої діяльності дитини, наявних знань, умінь та навичок адекватного використання мовленнєвих конструкцій, які виражаються різними засобами спілкування та комунікації, що у подальшому впливає на розвиток її пізнавальної, емотивної та особистісної сфер.

Особливо суттєвим це питання постає тоді, коли дитина має порушення мовлення, на яке потрібно звернути увагу ще в дошкільному віці. Таким чином, перед логопедами виникає проблема підвищення якості навчання, що безпосередньо залежить від психофізичного розвитку дітей, рівня сформованості у них артикуляційного апарату та мовленнєвого спілкування.

У більшості дошкільників з порушеннями психофізичного розвитку спостерігається первинний або вторинний загальний недорозвиток мовлення, на що вказують дослідження Л.С. Андрусин, Є.Ф.Соботович, Т.Б.Філічова, Г.В.Чіркїна, Н.А.Чевельова. На думку дослідників корекція загального недорозвитку мовлення потребує відповідної логопедичної допомоги, яка дає змогу усунути або пом'якшити порушення мовленнєвої структури у дошкільників, що у подальшому сприятиме їх адаптації та соціалізації.

Науковці Н.С.Жукова, О.М.Мастюкова, Т.А.Ткаченко, Л.І. Трофименко, Т.В. Туманова, В.А. Ястребова стверджують, що є сензитивним періодом розвитку мовлення є дошкільний вік, тому своєчасна діагностика та аналіз мовленнєвих порушень, а саме загального недорозвитку мовлення у

дошкільників, попереджає виникненню вторинних відхилень у психічному розвитку дитини.

Розгляд проблеми загального недорозвитку мовлення у дошкільників показав, що найбільш досліджуваним є питання теоретичного аналізу даного мовленнєвого порушення, а саме змісту, структури, характеристики. Щодо досліджень практичного аналізу розвитку лексико-граматичної структури мовлення у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення існує незначна кількість. Саме це зумовило вибір теми дипломної роботи магістра «Розвиток лексико-граматичної структури мовлення у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення».

Мета дослідження – дослідити особливості становлення лексичної та граматичної структури мовлення у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз загальної та спеціальної літератури й визначити стан розробленості проблеми дослідження, сутності її основних положень та ключових понять.

2. Емпірично вивчити та проаналізувати рівень розвитку лексико-граматичної структури мовлення у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення.

3. Розробити методики з корекціїзвуківимови, лексичної та граматичної сторін мовлення у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення.

Об'єкт дослідження – структура мовлення у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення.

Предмет дослідження – особливості розвитку лексико-граматичної структури мовлення у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення.

Гіпотеза дослідження: ефективність впровадженняметодики з корекціїзвуківимови, лексичної та граматичної сторін мовлення у дошкільників

із загальним недорозвитком мовлення підвищить рівень розвитку їх мовленнєвої діяльності.

Методи дослідження. Теоретичний аналіз, лінгвістичної, психолінгвістичної, загальної та спеціальної психолого-педагогічної, спостереження за мовленнєвим розвитком дошкільників із загальним недорозвитком мовлення; констатувальний та формувальний експерименти; кількісна та якісна обробка результатів дослідження.

Експериментальна база. Дошкільний навчальний заклад №1 «Теремок» Полонської міської ради ОТГ, Дошкільний навчальний заклад №2 «Веселка» Полонської міської ради ОТ, Дошкільний навчальний заклад №3 «Дружба» Полонської міської ради ОТГ.

Теоретична значущість полягає у здійсненні теоретичного аналізу загальної та спеціальної літератури, сутності її основних положень та ключових понять.

Практичне значення полягає в емпіричному вивченні, аналізі рівня розвитку та розробці методики з корекції лексичної та граматичної структури мовлення у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дипломної роботи магістра обговорювались на студентській науково-практичній конференції в Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка

Публікації: Робота висвітлена у статті «Розвиток мовлення у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення».

Структура роботи: робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

ВИСНОВКИ

Теоретико-практичне дослідження проблеми розвитку лексико-граматичної структури мовлення у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення дав нам змогу зробити наступні висновки.

Під звуковою культурою мовлення слід розуміти не лише правильну і чітку вимову всіх звуків рідної мови, правильний наголос, а й уміння користуватися силою голосу, правильний темп, інтонацію, виразність мови, мовне дихання та добрий фонематичний слух. Мовлення дітей із загальним недорозвитком мовлення дошкільного віку характеризується неправильною вимовою звуків.

Протягом дошкільного віку зустрічаються заміни одного звука іншим. В мові дошкільників найчастіше зустрічається заміна: шиплячих ш, ж, ч свистячими с і ц; свистячих с, з, ц шиплячими ш, ж, ч; шиплячих і свистячих ш, ж, ч, с, з, ц звуками ф, в, т, д; звуків к, г звуками т, д; звука р звуками л, й, звука л звуками р, ль, й; звуків р, л звуками в, г.

Вимова звуку потребує злагодженої роботи всіх органів мовного апарата. Недоліки вимови звуків можуть бути зумовлені пошкодженням центрального (головний мозок) або периферійного відділів мовного апарата внаслідок інфекційних хвороб або вроджених вад (неправильне розташування зубів, розщеплення верхньої губи або піднебіння та ін.). У таких випадках потрібне втручання спеціалістів: логопедів та лікарів.

Але у більшості дітей вади звуковимови спостерігаються і тоді, коли немає пошкоджень мовленнєвого апарата. Вони пояснюються особливостями його будови.

Зниження слуху, що виникло до початку процесу розвитку мовлення або на самому його початку, призводить, як правило, до загального недорозвитку

мовлення (коли починає порушуватися вимова звуків, не розвивається в повній мірі словниковий запас та граматична будова [

Несформованість фонематичного сприйняття виражається в: нечіткому розрізненні на слух фонем в своєму і чужому мовленні; непідготовленості до елементарних форм звукового аналізу і синтезу; забрудненнях при аналізі звукового складу мовлення.

У дітей із загальним недорозвитком мовлення необхідно розвивати слухову увагу і фонематичне сприйняття. Точне слухове сприйняття звуку стимулює правильну вимову, а правильна артикуляція в свою чергу сприяє кращому фонематичному сприйманню

Допомогу дітям з загальним недорозвитком мовлення надають спеціалісти-логопеди. Нечітку або неправильну вимову окремих звуків шляхом систематичних вправ з малюком можуть виправити батьки. Не можна вимагати від дитини своїми власними зусиллями усунути хиби звуковимови.

Мовлення дитини із загальним недорозвитком мовлення можливо сформувати правильно лише тоді, коли друга сигнальна система постійно підтримується конкретними імпульсами першої сигнальної системи, яка відображає реальну дійсність.

Виправлення недоліків звуковимови та формування правильної та чіткої вимови звуків у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення повинно набути характеру певної системи. В неї входять насамперед допоміжні вправи з розвитку мовного слуху та слухової уваги, мовного дихання, гімнастики язика, вправи та ігри на розвиток мовного слуху і слухової уваги.

Важливим завданням мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення є виховання звукової культури мовлення. Під звуковою культурою мови слід розуміти не лише правильну і чітку вимову всіх звуків рідної мови, правильний наголос, а й уміння користуватися силою голосу, правильний темп, інтонацію, виразність мовлення, мовленнєве дихання та добрий фонематичний слух. Досвід експериментального дослідження показує, що вади звуковимови поширені в дітей з правильною будовою

периферичного артикуляційного апарату так само, як і в дітей з вадами в будові артикуляційного апарату. Іноді, маючи значні вади в будові щелеп, язика, дитина оволодіває правильною вимовою всіх звуків. Треба пам'ятати про великі компенсаторні можливості дитини.

Негативні впливи як у внутрішньоутробному періоді розвитку, так і під час пологів (пологова травма, асфіксія), а також в перші роки життя дитини можуть приводити до порушення мовленнєвого розвитку, зокрема до загального недорозвитку мовлення.

Психічний розвиток дошкільника із загальним недорозвитком мовлення має нерівномірний характер. Як і в нормі існують стабільні періоди, коли зміни у дитячій психіці накопичуються повільно і поступово, і критичні – коли вони відбуваються бурхливо і швидко. Перший критичний період настає у 1-2 роки. Коли починається мовленнєвий розвиток. Закладаються основи комунікативної поведінки і рушійною силою є потреба у спілкуванні. Відбувається найбільш інтенсивний розвиток зони Брока. Другий критичний період відмічається приблизно у 3 роки. Це період становлення контекстного мовлення. Третій критичний період розвитку мовленні у дітей відмічається приблизно у 6-7 років. У цей час іде формування та становлення писемного мовлення. Отже, онтогенез дитини характеризується певною періодичністю. Так звані «тихі» періоди (фази дозрівання і розвитку) чергуються з критичними періодами стрімкого росту, перебудови організму. Ці періоди називають критичними або віковими кризами через підвищену вразливість нервової системи і підвищений ризик виникнення порушень.

Під час критичних періодів в організмі відбуваються складні нейрогормональні зміни і своєрідна перебудова психічного та мовленнєвого розвитку дитини. В окремих випадках ці періоди можуть мати бурхливе протікання. Під час цих періодів змінюється тип реакції організму на різні подразники, змінюється його опірність, підвищується можливість прояву загального недорозвитку мовлення.

Методика констатувального етапу дослідження включала вивчення рівня сформованості звуковимови, лексичної та граматичної сторони мовлення у старших дошкільників із загальним недорозвитком мовлення за допомогою ігор «Поясни слово», «Поясни слово за малюнком», «Розпізнай предмет за його характерними ознаками», «Продовж ряд слів та склади речення», «Назви ознаки предметів», «Узагальнююче слово».

Аналіз результатів констатувального етапу дослідження дозволив виявити своєрідність допущених помилок, зумовлених: нерозумінням значення конкретного слова: прикметника, іменника чи дієслова; заміною одних слів іншими, близькими за ситуацією їх вживання і зовнішніми ознаками предметів, що названі цими словами (панамма - капелюх – берет); не усвідомлення наявності родовидових міжслівних зв'язків, найбільшою мірою це стосується слів, що означають абстрактні поняття; не розрізняють і не вживають в активному мовленні лексичних синонімів (це стосується різних частин мови).

Дані експерименту показали, що старші дошкільники із загальним недорозвитком мовлення мають недостатньо чіткі уявлення про лексичні поняття та граматичні категорії, які вивчаються, утруднюються вживати їх у мовлення. Отже, повноцінне навчання може успішно здійснюватися лише при наявності в дітей певного словникового запасу, в якому відповідно вікових особливостей є достатньо слів - назв предметів (конкретних і абстрактних, істот та неістот, власних і загальних), ознак, дій тощо. При проведенні навчально-виховного процесу у дошкільній установі потрібно приділяти велику увагу розвитку звуковимови, лексичної та граматичної сторони мовлення у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення.

Корекція звуковимови у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення позначається у подальшому на розвиток лексичної і граматичної систем мови. Своєчасна допомога дитині в подоланні вад фонематичного розвитку сприяє значному підвищенню ефективності педагогічної та логопедичної роботи з дошкільниками.

Корекційна робота на заняттях з ознайомлення з довкіллям та розвитку мовлення і на логопедичних заняттях розпочинається на матеріалі немовних звуків і поступово охоплює всі звуки мовлення, які входять в звукову систему даної мови. Паралельно із цим, з самих перших занять проводиться робота з розвитку слухової уваги та слухової пам'яті, що дозволяє добиватися найбільш ефективних результатів розвитку фонематичного сприйняття. Це дуже важливо, так як невміння вслуховуватися в мовлення оточуючих часто є однією з причин неправильної звуковимови.

Усю систему корекційної роботи з розвитку у дітей здатності диференціювати фонемати можна умовно поділити на шість етапів: впізнавання немовних звуків; розрізнення висоти, сили, тембру голосу на матеріалі однакових звуків, сполучень слів та фраз; розрізнення слів, близьких за звуковим складом; диференціація складів; диференціація фонем; розвиток навичок елементарного звукового аналізу.

На формувальному етапі дослідження ми використовували наступні види вправ: вправи, що спрямовані на збагачення словника, необхідної для повноцінного спілкування; вправи, що спрямовані на правильне розуміння дітьми слів на основі їх точного співвіднесення з об'єктами оточуючої дійсності і поступового наповнення їх понятійного змісту; вправи для активізації словника, тобто перенесення якомога більшої кількості слів із пасивного словника в активний,

У процесі корекції ми використовували наступні прийоми роботи: називання дітьми предметів, їх якостей і дій при безпосередньому сприйманні їх зображенні у процесі різних дидактичних ігор і занять, спрямованих на розвиток пізнавальної діяльності, пригадування цих же слів без безпосереднього сприймання їх зображення у процесі відповідей на різні запитання, доповнення речень, які промовляє педагог, вказаними словами, відгадування загадок тощо.

Під час корекції ми класифікували вправи, спрямовані на усвідомлення найбільш уживаних слів, що називають родо-видові відношення і виділили такі

їх основні види: класифікація предметів за логічними категоріями; вправи, спрямовані на усвідомлення учнями значень слів –узагальнень різного ступеня складності.

Описані методи роботи є досить ефективними і широко використовуються в навчально-виховному процесі дошкільних закладів. Однак, для якісної корекції словника дітям із загальним недорозвитком недостатньо відпрацювати предметну співвіднесеність слова, а їй слід сформулювати, розширити систему понять, знань, які стоять за словом, його смислові зв'язки з іншими словами.

Засвоєння морфологічної системи словозміни передбачає оволодіння дитиною такими практичними навичками: звукокомплексами, що відповідають граматичним морфемам; звукокомплексами, що відповідають їх предметно-синтаксичним значенням; граматичними сполучними моделями (стереотипами); парадигматичними морфологічними рядами.

Характерними помилками в побудові речень у дітей із загальним недорозвитком мовлення є пропуски прийменників, сполучників, що мають синтаксичне значення, неправильне узгодження іменників із прикметниками і займенниками в роді, неправильний вибір відмінникової форми іменників керованих дієсловом.

Характерні помилки в побудові речень дали змогу виділити критерії оцінювання мовленнєвого розвитку дошкільників із загальним недорозвитком мовлення (у його граматичній ланці) за віковими параметрами. У їх основу покладено етапи засвоєння граматичних узагальнень (синтаксичних і морфологічних) на різних етапах онтогенетичного розвитку та операцій із граматичними одиницями мови, що забезпечують засвоєння синтаксичних і морфологічних структур.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Белобородова Є.Г. Використання комп'ютерних ігор «Кід / Малюк» для корекції та розвитку мовлення у дітей молодшого віку / Є.Г. Белобородова, Ю.М. Горвіц, М.М. Любімова – М.: МІФІ, 1999.-с.186-187.
2. Богуш А.М. Мовленнєва підготовка дітей до школи / А.М. Богуш. – К.: Радянська школа, 1984. – 175с.
3. Богуш А.М. Мова ваших дітей / А.М. Богуш. – К.: Рад. школа, 1989. – 175с.
4. Богуш А.М. Заняття з розвитку мови в дитячому садку / А.М. Богуш. – К.: Радянська школа, 1988. – 175с.
5. Богуш А.М. Мовленнєвий розвиток дітей: сутність та шляхи реалізації / А.М. Богуш // Дошкільне виховання. – 1999. - № 6 – С.3-5.
6. Большакова С.Е. Речевыенарушения и ихпреодоление: Сборникупражнений / С.Е.Большакова. – М.: ТЦ Сфера, 2005. – 128 с.
7. Винокур А.С. Подолання мовного недорозвитку дітей молодшого віку / А.С. Винокур. – К.: Рад. школа, 1977. – 144с.
8. Волкова Л.С. Логопедія / Л.С. Волкова. – М: Просвещение, 2004. – 426 с.
9. Волкова Г.А. Методика психолого-педагогическогообследованиядетей с нарушениями речи. Вопросыдифференциальнойдиагностики: Учебно-методическоепособие / Г.А. Волкова. – СПб.: Детство-Пресс, 2005. – 144 с.
10. Гвоздев А.Н. Вопросыизучениядетской речи / А.Н. Гвоздев. – М.: Просвещение, 1961. – 400с.

11. Глаголева Е.А. Преодоление трудностей при обучении младших школьников чтению и письму / Е.А. Глаголева // Коррекционная педагогика. - 2003. - № 6 (18). – С. 27-33
12. Горчакова А.М. Система коррекционно-логопедической работы по формированию успешивных функций у детей с нарушениями речи / А.М. Горчакова // Логопедия. – 2004. - № 1 (3). – С. 24-31
13. Горчакова А.М. Формирование фонематических процессов / А.М. Горчакова // Логопедия. - 2003. - № 1-2. – С. 28-30
14. Грибова О.Е. Психолингвистика и логопедия: вопросы, предложения / О.Е. Грибова // Дефектология, 1999.- № 3. – С. 3-11.
15. Грибова О.Е. Технология организации логопедического обследования: Методическое пособие / О.Е. Грибова. – М.: Айрис-Пресс, 2005. – 96 с
16. Елецкая О.В. Логопедическая помощь школьникам с нарушениями письменной речи: Формирование представлений о пространстве и времени: Методическое пособие / О.В. Елецкая // СПб.: Изд-во «Речь», 2005. – 180 с.
17. Елецкая О.В. Организация логопедической работы в школе / О.В. Елецкая, Н.Ю. Горбачевска. – М.: ТЦ Сфера, 2005 – 192 с.
18. Ерёмина В.Н. Формирование лексико-семантической стороны речи у детей с ОНР / В.Н. Ерёмина // Практическая психология и логопедия. – 2003.– № 1-2.
19. Ефименкова Л.Н. Формирование речи у дошкольников / ЛН. Ефименкова. – М.: Просвещение, 1981.
20. Жукова Н.С. Формирование устной речи / Н.С. Жукова. – М.: Просвещение, 1994.–93с.
21. Жукова Н.С. Если Ваш ребёнок отстаёт в развитии / Н.С. Жукова Н.С, Е.М. Мастюкова. – М.: Педагогика, 1985.–308с.

22. Жукова Н.С. Преодоление общего недоразвития речи у дошкольников / Н.С. Жукова, Е.М. Мастюкова, Т.Б. Филичева. – Екатеринбург: Литур, 2000. – 320 с.
23. Иваненко С.Ф. Формирование восприятия речи у детей с тяжёлыми нарушениями произношения / С.Ф. Иваненко. – М.: Просвещение, 1984. – 144 с.
24. Ігровий комплекс дидактичних вправ для розвитку фонематичних процесів у дітей з вадами мовлення // Дефектологія. – 1999. - № 2, С.27.
25. Каше Г.А. Подготовка к школе детей с недостатками речи / Г.А. Каше. – М.: Просвещение, 1985. – 127 с.
26. Каше Г.А. Программа обучения детей с недоразвитием фонематического строя речи / Г.А. Каше, Т.Б. Филичева. – М.: Просвещение, 1978. – 32 с.
27. Ковалёв В.В. Психиатрия детского возраста / В.В. Ковалев. – М.: Просвещение, 1979. – С.287-300.
28. Козырёва Л.М. Развитие речи у детей 5-7 лет / Л.М. Козирева. Академія Холдинг, 2002. – 160 с.
29. Корнев А.Н. Механизмы нарушений звуковой стороны речи: Гипотезы и факты / А.Н. Корнев // Логопед. – 2005. - № 5. – С. 36-51.
30. Крылова Е.В. Дидактическая игра как средство развития речевых и неречевых процессов у детей с ОНР старшего дошкольного возраста / Е.В. Крылова // Логопедия. – 2004. - № 4 (6). – С. 54-64.
31. Лобачева Е.К. Формирование звуко-слового анализа у детей с общим недоразвитием речи / Е.К. Лобачева // Ребенок. Раннее выявление отклонений в развитии речи и их преодоление под ред. Ю.Ф. Гаркуши. – М.: МПСИ; Воронеж: Изд. НПО «Модэк», 2001. – 256 с.
32. Логопедическая диагностика и коррекция нарушений речи у детей: Сб. методических рекомендаций // СПб., М.: САГА: ФОРУМ, 2006. – 272 с.

33. Логопедия: методическиетрадиции и новаторство / под ред. С.Н.Шаховской, Т.В. Волосовец // М.: Изд-воМосковскогопсихолого-социальногоинститута; Воронеж: Изд-во НПО «МОДЖЭК», 2003. – 336 с.
34. Логопедия: Методическоенаследие: Пособие для логопедов и студ. дефект. Фак. Пед. вузов. В 5 кн. Кн. V. Фонетико-фонематическое и общенедоразвитие речи: Нарушения речи у детей с сенсорной и интеллектуальнойнедостаточностью / под ред. Л.С. Волковой. – М.: ВЛАДОС, 2005.:– 304 с.
35. Методыобследования речи детей: пособие по диагностикеречевыхнарушений/ подобщ. ред. проф. Г.В.Чиркиной // М.: АРКТИ, 2005. – 240 с.
36. Миронова С.А. О способах обследованиядетеймладшегодошкольноговозраста с ОНР / С.А. Миронова, Р.Г. Лазарева // Дефектология. – 1983. - № 1. – С.52-55.
37. Основылогопедии с практикумом по звукопроизношению / под ред. Волосовец Т.В. – М.: Издательский центр «Академия», 2000. – 200с.
38. Основытеории и практики логопедии / под ред. Левиной Р.Е. – М.: Просвещение, 1968. – 366с.
39. Рахімова Ж.Т. Проявлениеобщегонедоразвития речи у детей 6-летнего возраста и путикоррекцииего в условияхмассовогообучения / Ж.Т. Рахімова // Дефектология. – 1988. - № 1 – С.80-84.
40. Савченко М.А. Методика виправлення вад мови у дітей / М.А. Савченко. – К.: Рад. школа, 1983. – 168с.
41. Садовникова И.Н. Нарушениеписьменной речи у младшихшкольников / И.Н. Садовникова. – М.: Просвещение, 1983.-49с.
42. Синьов В.М. Основи дефектології / В.М. Синьов, Г.М. Кобернік.– К.: Вища школа, 1994. –143с.
43. Синьов В.Н. Коррекцияразвитияпознавательныхпроцессов у учащихсявспомогательнойшколы / В.Н. Синьов // Коррекционная роль

обучения в вспомогательной школе / под. ред. Г.М.Дульнева. – М.: Педагогика, 1971. – С.11-38.

44. Спирова Л.Ф. Особенности речевого развития учащихся с тяжёлыми нарушениями речи / Л.Ф. Спирова. – М.: Педагогика, 1980. – 192с.

45. Спирова Л.Ф. Учителю о детях с нарушениями речи / Л.Ф. Спирова, А.В. Ястребова. – Книга для учителя – М.: Просвещение, 1985. – 144с.

46. Соботович Є.Ф. Критерії оцінювання мовленнєвого розвитку дитини на різних вікових етапах / Є.Ф. Соботович // Дефектологія. – 2004. - № 2. – С.2-7.

47. Соботович Є.Ф. Нормативні показники мовленнєвого розвитку (в його фонетико-фонетичній ланці) дітей дошкільного віку / Є.Ф. Соботович// Дефектологія. – 2002. –№ 3.

48. Соботович Є.Ф. Нормативні показники мовленнєвого розвитку у його граматичній ланці дитини дошкільного віку / Є.Ф. Соботович// Дефектологія. – 2005. – № 2. – С. 7-11.

49. Соботович Е.Ф. Порухення мовленнєвого розвитку дітей та шляхи їх корекції: Навчально-методичний посібник / Е.Ф. Соботович. – К.: ІСДО, 1995. – 123 с.

50. Смирнова А.А. Проблема психологии / А.А. Смирнова.-М.: Провсещение, 1966.–126с.

51. Соловьев Н.М. Психология познавательной деятельности нормальных и аномальных детей / Н.М. Соловьев. – М.: Провсещение, 1966. –223с.

52. Тихеева И.Е. Развитие речи детей / И.Е.Тихеева. – М.: Просвещение, 1981. – 159с.

53. Ткаченко А.А. Логопедическая тетрадь. Развитие фонематического восприятия и навыков звукового анализа / А.А. Ткаченко. – СПб: ДЕТСТВО – ПРЕСС, 1998. – 32с.

54. Флерова Ж.М. Логопедия / Ж.М. Флерова. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2001. – 320с.

55. Филичева Т.Б. Логопедическая работа в специальном детском саду / Т.Б. Филичева, Н.А. Чевелева. – М.: Просвещение, 1987. –183с.
56. Филичева Т.Б. Основы логопедии / Т.Б. Филичева, Н.А. Чевелева, Г.В. Чиркина. – М.: Просвещение, 1989. –205с.
57. Филичева Т.Б. Развитие речи дошкольников / Т.Б. Филичева, А.В. Соболева. – Е.: Просвещение, 1996. –73с.
58. Филичева Т.Б. Программа обучения и воспитания детей с фонетико-фонематическим недоразвитием / Т.Б. Филичева, Г.В. Чиркина. – М.: Педагогика, 1993. –58с.
59. Филичева Т.Б. Формирование звукопроизношения у дошкольников / Т.Б. Филичева, Т.В. Туманова. – М.: Просвещение, 1993. –86с.
60. Филичева Т.Б., Туманова Т.В. Учись говорить правильно / Т.Б. Филичева, Т.В. Туманова. – М.: Педагогика, 1993. –С.45-73.
61. Цейтлин С.Н. Речевые ошибки и их преодоление / С.Н. Цейтлин . – М.: Педагогика, 1997. – С. 192
62. Цейтлин С. Н. Язык и ребёнок : Лингвистика детской речи / С.Н. Цейтлин. – М. ВЛАДО , 2000. – С.20-35с.
63. Шипицина Л.М.
Комплексное сопровождение детей дошкольного возраста / Л.М. Шипицина, А.А. Хилько, Ю.С. Галямова, Р.В. Демьянчук, Н.Н. Яковлева. – СПб. : Речь, 2003. – 240с.
64. Умственно развитые учащиеся вспомогательной школы / Под. ред. Ж.И. Шиф.-М.: Изд-во АПН РСФР, 1961. –184с.
65. Учащиеся вспомогательной школы: Клинико-психологическое изучение/ Под. ред. М.С.Певзнер, К.С.Лебединской. – М.: Педагогика, 1979. –232с.
66. Хрестоматия по истории олигофренопедагогики. М.: Учпедгиз, 1981. – 280с.
67. Ушинский К.Д. О народности в общественном воспитании / К.Д. Ушинский // Пед. соч.: В 6т. – Т.1.М.: Педагогика, 1988. –С.48-61.

68. Шеремет М.К. Логопедія. Підручник / М.К. Шеремет. - К.: Видавничий Дім «Слово», 2010. –376 с.:
69. Шеремет М.К. Логопедія. Підручник / М.К. Шеремет. – К.: Слово, 2014. – 672 с.
70. Ястребова А. В. Преодолениеобщегонедоразвития речи у учащихсяначальныхклассовобщеобразовательныхучреждений / А.В. Ястребова. – М.: АРКТИ, 2004. – 209 с.
71. Ярмаченко Н.Д. Проблемыкомпенсациинарушенийразвития у детей.- 2-е переизд / Н.Д. Ярмаченко. – 1989. –128с.